

FRI-116-2-LLH(S)-02

THEORETICAL FORMULATIONS FOR THE ROLE OF LANGUAGE IN CONSTRUCTING IDENTITY

Cvetelina Cvetanova-Caneva

PhD student

Department of Bulgarian Language, Literature and Art, University of Ruse
“Angel Kanchev”

e-mail: cpetkova@uni-ruse.bg

Abstract: The paper presents and analyses a rich spectrum of identity construction theories which share the idea that language is at the heart of identity and that identity finds its manifestation in language. A number of sociolinguistic and ethnolinguistic theoretical frameworks, which pinpoint the linguistic markers of national identity, are discussed. These linguistic markers are of special importance to the development of the idea of national identity by the diaspora.

Key words: linguistic markers, national identity, diaspora

ТЕОРЕТИЧНИ ПОСТАНОВКИ ЗА РОЛЯТА НА ЕЗИКА ПРИ КОНСТРУИРАНЕ НА ИДЕНТИЧНОСТТА

Резюме: Докладът разглежда различни теории за конструиране на идентичността, обединени от идеята, че езикът формира идентичности, както и че идентичността се отразява в езика. Разгледани са социолингвистични и етнолингвистични постановки, които разглеждат езиковите критерии като основни маркери на националната идентичност. Особено значими са те в езика на малцинствени групи, вън от пределите на родината.

Ключови думи: лингвистични маркери, национална идентичност, диаспора

ВЪВЕДЕНИЕ

В началото на ХХІ век лингвистиката приема с категоричност, че езикът влияе при формирането на идентичността, включително на националната идентичност. От своя страна именно в езика могат да се отчетат маркери, които доказват и обратното влияние – на идентичността върху езика на индивида или на групата.

Различни социолингвистични и етнолингвистични постановки разглеждат теоретично ролята на езика при конструирането на идентичността. Особен интерес представлява изследването на отношенията език- идентичност при малцинствени групи. Според Майкъл Байрам (2006) връзката между изучаването на чужди езици и формирането на нови идентичности е важна и макар националната идентичност да се придобива с първия / родния / език, то в резултат на използването на друг език започва формиране на друга идентичност. В постановките на Байрам се заявява, че колкото по-силна е компетентността по отношение на даден език, толкова по-лесно индивидът се идентифицира с дадена група. Част от изследванията разглеждат когнитивния аспект на езика / Лакоф (1987), Ланакър (1987), Талми (2000), Чейф (1980), Филмор (1982); Апресян (1974), Кибрик (1992), Кобозева (2003), Арутюнова (1990)/. Други разглеждат езика като маркер на груповите граници и хората чрез

него се идентифицират или дистанцират с група. Те считат, че езикът е начин на договаряне на членство в дадена група / Х. Джайлс (1987), П. Джонсън (1987), Ноелс и Хали Кил (2014), Уотсън (1992) /.

Настоящият доклад прави кратък обзор на теории, свързани с ролята на езика за конструиране на идентичността.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Първата група теории са социолингвистични:

1. Социологичната теорията на Антъни Гидънс

Антъни Гидънс (1938) е един от големите социолози на ХХ в., който в книгата си „Социология“ обяснява задачата на социологията да изследва възникналия баланс между социално възпроизводство и социална трансформация (Гидънс 2003: 10). Гидънс изследва социалното взаимодействие и всекидневие в културна и историческа перспектива, както и въпросите на етническите отношения. Той счита, че овладяването на езика, с който си служат обикновените хора, както и невербалното общуване чрез мимики и жестове, са ключ към разбирането на дадено общество. Всекидневното взаимодействие зависи от фините връзки между това, което се изразява с лице и тяло, и онова, което се казва с думи (Гидънс 2003: 81). За да бъде разбрано едно послание, всяко общуване трябва да се изследва в социален контекст, при който следва да се имат предвид:

- *Социалната роля* – понятие, заимствано от театъра, при което една личност демонстрира различни стилове на поведение и говорене в различни ситуации от живота си.

- *Личното пространство* – изследвано от Едуард Хол през 60-те години на ХХ век и различно разбирано в различните култури.

- *Времето и пространството* – разпределението на дейностите във времето и пространството е важно за анализа на общуването.

- *Културните различия на обществата.* (Гидънс 2003: 92)

Боравейки с понятието етничност, Гидънс разбира културните практики и възгледи на дадена човешка общност, които я отделят от другите (Гидънс 2003: 215). Членовете на етническите групи се отличават по културната си обособеност, чиито най-съществени признаци са езикът, историята, произходът и религията. Според Гидънс всички култури на определен етап от развитието си са били етноцентрични и са възприемали чуждите като варвари. (Гидънс 2003, с. 220). Второто понятие, което социологът въвежда, е групово затваряне – това е свързано с поставяне на граници както в териториално, така и в емоционално отношение – например забрана за сключване на смесени бракове. Разглеждайки процесите на етническите отношения в света, Гидънс прогнозира вероятното им бъдеще. Имигрантските общества са подложени на три процеса според него: асимилация, претопяване или културен плурализъм (Гидънс 2003: 244)

Социологическата теория на Гидънс има важно значение при изследването на идентичността особено на хора, живеещи в емиграция.

2. Интеракционната социолингвистика

Основана от лингвистичния антрополог Джон Гъмпърц (1982), тя се основава на дискурсивния анализ. Интересът към дискурса и живата комуникативна ситуация може да се обясни с мнението на Жинкин (1958) че „структурализмът изучава мълчания, а не говорещия човек“ (Жинкин 1958). В края на 70-те години на ХХ в. започва една научна полемика, която довежда до принципно различна гледна точка към езика. Философи, психолози и лингвисти осъзнават, че езикът не е само фонетика и морфология, а носи и подтекстовите характеристики на дискурса и речевите актове. Това обръщане към прагматичните аспекти, естествено следствие от триадата на Чарлс Морис – семантика, синтактика и прагматика (вж. Морис 1938, „Основи на знаковата теория“), е подсказано от Звегинцев (Звегинцев 1976) и води да различни направления и теоретични постановки в края на ХХ век.

През 50-те години на XX век е най-активният период на дейност на Лондонската лингвистична школа с представители Дж. Р. Фърс (1890), В. Хаас (1912), Ф. Палмър (1922), от тук тръгва и М. А. К. Халидей (1975). Това, което новаторски прави тази школа, е изучаването на значението на една или друга лексикална форма въз основа на анализи на нейната употреба в контекст. Контекстуализацията включва, освен лексикалното и граматическото обкръжение, и признаците на участниците в речевия акт, и последствията от речевия акт. Заявката на Лондонската лингвистична и антропологична школа, че не може езиковото явление да се изучава без оглед на ситуацията, в която функционира, променя насоката за работа в лингвистиката в европейски мащаб.

През 60-те години американската социолингвистика – дисциплина, възникнала на границата на лингвистика, социология, социална психология, етнография, а в по-ново време и близка до антропологията и културологията, води своето начало от изследването на индианските езици. Големите имена в нея са Хаймс, Гъмперц, Либерсън, У. Лабов, Ървин-Трип.

При определянето на отношението език – общество важна роля играе понятието езикова общност. Гъмперц смята, че езиковото общество не може да се определи само по езиков белег. Той въвежда понятието „кодова матрица“ с функционална роля. Това е идеята, че социалната роля на човека предопределя ролево поведение и може да се мени. Т.е езиковото общество съществува чрез такива кодови матрици (роля на баща, на учител и т.н). В различните общества компонентите на кодовата матрица са различни. Подобна е „теорията на ролите“ на Тарасов за промяната на ролите, своеобразно превключване на кода, което се изразява в реална и конкретна речева ситуация (Виденев 1982).

Интеракционната социолингвистика на Гъмперц използва понятието дискурс, въведено то Е. Бенвенист. Терминът е от латински - *discutere* – бягам насам-натам, *discursus* – съобщение, разговор., и има широк обхват, като може да означава според П. Воденичаров:

- речева практика;
- разговор, разяснение;
- верига от взаимозависими изрази, характерна за определени социални практики и институции (Воденичаров 2007: 42).

По мнението на И. Чонгарова (Чонгарова 2002) „само във френската школа на анализа на дискурса се изброяват 8 значения, в които се среща терминът "дискурс", които могат да се обобщят в две посоки на осмисляне - едната (формална интерпретация) – разбирането за дискурса като надизреченско езиково равнище, а втората (функционална интерпретация) - разбирането на дискурса като употреба на речта във всичките ѝ разновидности.

Дискурсивната социолингвистика има своя идеология според Петър Воденичаров. „Основният определител на дискурсивната организация на обществото не са желанията и свободните идеи на хората, а съществуващата социална практика, която е здраво вкоренена в материалните структури на производство и отношенията на власт.“ (Воденичаров 2007: 52) „Езиковата идеология е свързващо звено между социалния ред и формите на общуване и действие връзките на езика с идентитета, естетиката, морала и познанието“. Това е причината дискурсивен анализ да се базира както на познаване на текстовете, така и на историческите и социалните реалности, в които живеят хората. Анализът на интертекстуалността легитимира дадени текстове като представителни за дадена общност.

Дебора Танен (Tannen 1992) проследява имената, чийто принос е сериозен за развитието на интеракционната социолингвистика: Гофман (1967) с идеята за положителното и отрицателното „лице“ в общуването, Лакоф (1979) с идеята, че прагматични правила определят стиловете на говорене, Гъмперц (1982) с идеята за контекстуализацията, в която са важни както лингвистичните, така и паралингвистичните и прозодийните елементи, Гофман (1974), който представя образец за многослоен фрейм анализ.

Самата Дебора Танен (1984) прави изследвания сред американци от различни субкултурни среди и открива, че лицата развиват уникални смеси от сигнални навици, които

са продукт на много фактори – възраст, пол, етнос, регион и т.н, които определят индивидуалния разговорен стил на индивида.

Така се оказва, че интуитивното може да доведе до синтактична промяна на речта. Според Танен приносът на интеракционната социолингвистика като клон на езикознанието е в това да помогне за разрешаването на реални проблеми, включващи комуникация, във всички области от живота.

3. Теории на когнитивната лингвистика

След 1975 г. се оформя нова научна дисциплина, повлияна от етнолингвистиката и лингвистичната типология. В САЩ тя е известна като когнитивна граматика (терминът е от работата на Дж. Лакоф и Г. Томпсън „Представяме ви когнитивната граматика“ 1975) и се свързва с имената на Лакоф (1987), Ланакър (1987), Талми (2000), Чейф (1980), Филмор (1982). В Русия школата, известна като когнитивна семантика, е представена от Апресян (1974), Кибрик (1992), Кобозева (2003), Арутюнова (1990). Важна е и семантичната школа на Полша в лицето на Вежбицка (1972).

Съвременните области на изследване на когнитивната лингвистика според Елена Любенова (Любенова 2002) са:

1. Изследване на принципите на езиковата категоризация (Елеонора Рош и Дж. Лакоф) и когнитивно-семантичните хиперкатегории (Л. Талми, Дж. Лакоф, Р. Лангакер).

2. Изследване на типовете понятийна структура и техните езикови съответствия (Р. Шенк, М. Минск).

3. Изследване на метафоричните и метонимичните процеси в езика (Дж. Лакоф и М. Джонсън).

Повлияни от Елеонора Рош през 1987 г Дж. Лакоф (1987) и Джонсън (1987) разработват Експериенциален метод в търсене на отговор как се създава лингвистичното значение и как се мотивира от опита на човека. Лакоф и Джонсън работят върху образните схеми, а Теорията им за концептуалната метафора представя твърдението, че метафората се опира на опита. „Ежедневните всеобхватни преживявания, базирани на опита, са в основата на понятийното мислене за света“. (Попова 2010)

Теорията за концептуалната метафора, създадена през 1980 от Лакоф и Джонсън в книгата им „Метафорите, чрез които живеем“, разглежда метафората вече не само като стилистична фигура, а като основа на човешкото мислене. Класическата версия на теорията е, че метафорите са концептуални структури в дълготрайната памет, а не езикови единици. През 1997 Грейди и 1998 Джонсън и Лакоф създават версията за първичната метафора, която е продукт на всекидневния опит. Грейди (1997) говори за „вплътен опит“ – поради характера на телата си интерпретираме света през идеята за човешкото тяло.

Теорията на концептуалната метафора като когнитивно, не езиково явление, е свързана със своеобразно картиране (mapping) на света, като някои картирания са от предконцептуалния вплътен опит, а други образуват сложни концептуални структури.

През 1989 Лакоф разработва Базов списък с метафори, като приема ,че те могат да бъдат изразени не само с езикови средства, но и с жестове и културни обичаи. Това прави метафората свързващо звено между езика и културата. (Любенова 2002:103).

4. Етнолингвистична теория за идентичността

Етнолингвистиката в края на ХХ в. изследва предимно „езиците и езиковите ситуации на малцинствените групи, живеещи в държавните обединения на страни с друг официален език, базиран върху системата на многочисления народ, който смята държавата за своя“ (Виденов 1982). В този смисъл етнолингвистиката е близка с диалектологията

През 1985 г Едуардс (1985) прави поредица от кросдисциплинарни проучвания за изследване на връзката между език и етнос. По същото време през 80-те години Х. Джайлс (1987) и П. Джонсън (1987) (Giles, Johnson 1987: 68), развиват подход, който наричат Етнолингвистична теория за идентичността / Ethnolinguistic identity theory/, като разглеждат социокултурните влияния върху етническите групи. Те говорят за социална конкуренция или когато хората силно се идентифицират със своята социална група, или когато са несигурни

между две социални групи, в които попадат. Етнолингвистичната теория бива разработена от Джайлс (1977) и редица други учени (Giles, Scherer, Taylor, 1979, Sachdev and Bourhis, 1990, Beebe and Giles, 1984, Hilderbrandt and Giles, 1983, Giles and Johnson, 1981) Тя е свързана със социалната психологическа литература, която приема, че езиковите критерии функционират като важни маркери за групова идентичност. Още в ранните си изследвания чрез различни статистически методи Джайлс доказва, че етнолингвистичните членове на групата се идентифицират по-силно с тези, които говорят родния им език, отколкото с тези, с които делят една географска територия. (Giles, Taylor and Bourhis, 1977) Езикът често е централен критериален атрибут за груповата идентичност, твърдят тези учени на базата на мащабни проучвания на междугрупови отношения в Канада, Русия, Испания, Белгия, Индия и т.н. Според Сачдев (Sachdev 1995) езикът и идентичността са свързани взаимно: използването на езика влияе върху формирането на груповата идентичност и груповата идентичност влияе върху моделите на езиковите нагласи и използването на езика. Потомствените езици, дори да не се използват от повечето членове на групата, могат да се възродят да се превърнат в основен въпрос, около който да се мобилизират членовете на групата, за да потвърдят или предефинират своите идентичности (Sachdev 1995: 41).

Езиковите нагласи играят сериозна роля в етнолингвистичната теория. Те са обект на изследване повече от 60 години на социолингвисти и социални психолози, които прогнозира езиковото поведение. Ламбърт, Ходжсън и Гарднър (1960), както и Филенбаум твърдят, че стиловете на речта са свързани с определени когнитивни представи при определени социални групи, които когнитивни представи водят до конкретни видове стереотипни решения

Кимбърли Ноелс и Хали Кил (2014) онагледяват теорията си с триъгълник, чиито три върха са жизнеността /Vitality/, езиковите нагласи и етнолингвистичната идентичност. Етнолингвистичната идентичност според тях е свързана с мислите и чувствата на индивидите за членството им в групата. Позовавайки се на психологически изследвания на колективната идентичност, те приемат, че самоличността е многоаспектен феномен, формиран от чувството на привързаност към дадена група, от поведението на индивида в тази група и зависимостта между нейните членове.

Етнолингвистичната идентичност обаче варира според ситуациите, с които се сблъскват ежедневно хората, и които биха довели да преосмисляне на принадлежността им към дадена група. Изследователят следва да има предвид както наследствената етнолингвистична принадлежност, така и мрежата от езикови контакти, в които влиза индивидът, средата, в която се движи, усещането за престиж и реализация.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Разгледаните теории са малка част от съществуващите гледни точки по въпроса за ролята на езика за конструиране на идентичността. Те приемат езика като маркер на груповите граници и считат, че хората чрез него се идентифицират с групата или се дистанцират от нея. Езикът е средство за създаване на национална идентичност и дори изчезващи потомствени езици биха могли да възстановят усещането за престижна принадлежност, като мобилизират своите членове в групата.

Посочените постановки имат отношение към изследването националната идентичност на българи, родени зад граница, като езиковите маркери ще бъдат основни критерии за конструирането на идентичността.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Byram 2006: Byram, M. University of Durham, United Kingdom Intergovernmental Conference Languages of Schooling: towards a Framework for Europe, Strasbourg 16-18 October 2006

[2] Виденов 1982: Виденов, М. Социолингвистика. София, Наука и изкуство, 1982, 213 с.

- [3] Воденичаров 2007: Воденичаров, П. Социоллингвистика, Сема РИШ, 2007, 284 с.
- [4] Гидънс 2003: Гидънс, А. Социология. София, Прозорец, 2003, 653 с.
- [5] Giles, Johnson 1987: Ethnolinguistic identity theory: A social psychological approach to language maintenance, - IN: International Journal of the Sociology of Language 01/1987; 1987(68). Howard Giles, Patricia Johnson, p. 70-74
- [6] Gumperz 1982: Gumperz, J. (a) Discourse Strategies, Cambridge.,(b) Language and Social Identity, Cambridge, 1982.
- [7] Жинкин 1958: Жинкин, Н. Механизмы речи. - М: АПН РСФСР, 1958. – 378 с.
- Звегинцев 1964: Звегинцев, А. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях: В 2-х частях. М: Гос. учеб.-пед. изд-во м-ва просвещения РСФСР, 1964 (Ч. 1); 1965 (Ч. 2) (составитель).
- [8] Любенова 2002: Любенова, Е. Основни положения на когнитивната лингвистика. – В: http://phdelenaljubenova.blogspot.bg/2013/02/blog-post_9401.html
- [9] Попова 2010: Попова, М. Когнитивна лингвистика и терминология. – В: <http://tksi.org/SUB/papers/2-2/2-2-9.pdf>
- [10] Sachdev 1995: Sachdev, Language and Identity: Ethnolinguistic vitality of aboriginal peoples in Canada, The London Journal of Canadian studies, 1995 – IN: http://www.canadian-studies.info/lccs/LJCS/Vol_11/Sachdev.pdf
- [11] Tannen 1992: Tannen, D. Interactional Sociolinguistics. - In Oxford International Encyclopedia of Linguistics, 1992
- [12] Чонгарова 2002: Чонгарова, И. Интеркултурна комуникация, 2002, Ирида, София

За контакти:

Цветелина Цветанова-Цанева, редовен докторант по общо и сравнително езиковедие към катедра „Български език, литература и изкуства“, РУ „Ангел Кънчев“, e-mail: cpetkova@uni-ruse.bg